Eurasian Academy of Sciences Social Science Journal (International Refereed & Indexed)
Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal
2020 Volume: 30 S: 1 - 20
Published Online May 2020 (http://socialsciences.eurasianacademy.org)
http://doi.org/10.17740/eas.soc.2020.V30-01

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ KADIN İSTİHDAMINA ETKİSİNE DAİR EKONOMETRİK ANALİZ

Burcu KILINÇ SAVRUL* Destegül HAZAR**

* Doç.Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, kilincburcu@hotmail.com

** Yüksek lisans öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, destegulhazar@outlook.com

Received Date:17.04.2020, Revised Date:19.05.2020, Accepted Date:23.05.2020

Copyright © 2020 Burcu KILINÇ SAVRUL and Destegül HAZAR. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Özet

Çalışmada ele alınan ana makroekonomik değişken olan yabancı doğrudan yatırımlar ülkelerin gelişmesi için gerekli bir değişkendir. Doğrudan yatırımın gerçekleşmiş olduğu ülkelerde sadece mali destek sağlanmaz aynı zamanda AR-GE, organizasyon yapısının da ülkeye gelmesi söz konusu olmaktadır. Yatırımı gerçekleştiren ülke, ev sahibi ülkenin istihdamında da olumlu bir katkı sağlamaktadır. Ancak kimi zaman, fabrikaların el değiştirmesi yoluyla yapılan bir yatırım, istihdamda herhangi olumlu bir etki yaratmamaktadır. Doğrudan yatırım, Türkiye açısından değerlendirildiğinde, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yabancı sermayenin ülkeye gelmesiyle yatırımda bulunması gerekliliği ön plana çıkmasına rağmen istenilen netice elde edilememiştir. Son yıllarda ise, yatırım ortamını sağlayan yabancı yatırımcı faaliyetini gerçekleştirmek için zararın minimum düzeyde faaliyetini gerçekleştirecek ortamı yakalamış ve ülkeye gelen yabancı sermayeli firma sayısında ilk dönemlere göre artış gerçekleşmiştir.

Çalışmada doğrudan yabancı sermeye yatırımlarının kadın istihdamına etkisi incelenmiştir. Yapılan eşbütünleşme analizi sonucu, doğrudan yabancı sermaye yatırımları istihdamı kısa dönemde 0.001 düzeyinde uzun dönemde ise 0.003 düzeyinde etkilemektedir. DYY girişi artış gösterdiğinde, kısa dönemde gözle görülür bir etki olmamakla birlikte uzun dönemde ise etkinin derecesi büyümektedir. Doğrudan yabancı sermaye değişkeni ve kadın istihdam oran değişkeni arasında yapılan çalışmada pozitif yönlü bir korelasyon kurulmuştur. Granger nedensellik testi sonucunda DYY değişkeni KISOR değişkeninin Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır ancak KISOR değişkenin DYY değişkeninin Granger nedeni olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç itibariyle DYY→KISOR tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı, AR-GE, Kadın İstihdamı, Eşbütünleşme analizi.

ECONOMETRIC ANALYSIS OF THE IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON WOMEN'S EMPLOYMENT IN TURKEY

Abstract

Foreign direct investment, which is the main macro economic variable discussed in the study, is a necessary variable for the development of countries. In the countries where direct investment is realized, not only financial support is provided, but also the organization structure of R & D and the country is in question. The investor country also makes a positive contribution to the employment of the host country. Sometimes, however, an investment through the change of factories does not have any positive effect on employment. Direct investment is evaluated in terms of Turkey that the presence of foreign capital investment into the country in the first years of the Republic, although there quirement to obtain the desired result has not come to the fore. In recent years, in order to realize the investment environment, the foreign investor has achieved

the environment that will carry out the activity of the loss at the minimum level and the number of foreign capital companies coming to the country has increased compared to the first periods.

In this study, the effect of foreign direct investment on female employment was examined. As a result of the cointegration analysis, foreign direct investment affects employment in the short term as 0.001 and in the long term as 0.003. When FDI inflows increase, there is no visible effect in the short term, but the degree of impact increases in the long term. In the study conducted between the direct foreign capital variable and the female employment rate variable, a positive correlation was established. As a result of Granger causality test, it was concluded that FDI variable KISOR variable is Granger cause, but it is concluded that FDI variable is not Granger cause. As a result, FDI → KISOR is a one-way causality relationship.

Keywords: Direct Foreıgn Invesment, R&D, Female Employment, Cointegration analysis.

1.GİRİŞ

Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte yabancı sermayenin ülkeye girişi ile ilgili düzenlemeler de artmıştır. 1980 dönemiyle birlikte ihracata dayalı sanayileşme politikalarının da uygulanmasıyla yabancı sermayenin ülkeye girişi hız kazanmıştır. Türkiye son yıllardaki yapmış olduğu ekonomi politikalarıyla bu amaca ulaşmak için çalışmalarını sürdürmektedir. DYSY'lerin ülkeye gelmesinde çok uluslu şirketlerin payı büyüktür. Bu şirketler, ana merkez etrafında yerleşip başka ülkelere şube açarak üretim faaliyetlerinde etkin bir konumda olmaktadır.

Ülkeye gelen doğrudan yabancı sermaye sadece mali olarak değil, aynı zamanda teknik bilgi, teknoloji, AR-GE gibi departmanları da beraberinde getirmektedir. Sermayedar, yeni bir şirket ya da mevcut şirket üzerinde işlem yaparak ev sahibi ülkeye giriş yapabilmektedir. Ülkeler mevcut konumlarının pazar payının yükseltmek için gelişmiş ülke pazarlarında aktif rol oynamak istemektedirler. Bu durum neticesinde şirket evliliği (birleşmesi), ortak girişim, Yap-İşlet-Devret, montaj sanayi gibi DYY çeşitleriyle yabancı sermayeyi ülkeye çekme amacı gütmektedirler.

Çalışmada ilk olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve kadın istihdamının tanımı veTürkiye'deki doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve kadın istihdamının son dönem gelişimi ele alınmıştır. Çalışmanın ekonometrik model kısmında ise, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kadın istihdamını ne oranda etkilediği zaman serisi analiz yöntemiyle incelenmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlar ile kadın istihdam oranı (2006Q1-2018Q4) çeyreklik verileri OECD ve MB veri bankalarında alınarak model analizi gerçekleştirilmiştir.

2.DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE VE İSTİHDAM KAVRAMI

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY), bir ülkede yerleşik olan ekonomik birim tarafından başka ülkedeki yerleşik ekonomik birime yapılmış olan ve kalıcı bir ekonomik ilişki oluşturmak amacıyla yapılmış ilişkilerin genel adıdır (Delice, 2005: 173).DYSY, yabancı ülkedeki bir firmanın satışının yapılması ya da faaliyete yeni geçmiş firma için kurulumun yapacağı yerin sermayesi sağlamak veya birikimi çoğaltmak için, firma sermayesine ek olarak teknoloji, yönetim ve organizasyon bilgisini gerekli kılan yatırımlara denilmektedir (Karluk, 2007: 566).

Doğrudan yabancı yatırım kavramı ayrıca, yatırılabilir nitelikte olan kaynağın firmalar ve kişiler aracılığıyla başka bir bölgeye transfer edilmesi olarak da tanımlanabilmektedir. DYSY, portföy yatırımı dışındaki birden fazla sermayenin bütününü içererek ülke

içindeki bir veya birden fazla şirketle ortaklık kurularak yapılan yatırımlardır (DPT,2000: 1).

İstihdam kavramı ise dar anlamda üretim faktörlerinden emeğin sürece dahil edilmesi, geniş anlamda ise emek ile birlikte diğer faktörlerin üretime katılmış olmasıdır. Kullanılan girdilerin tamamı katılıyorsa tam istihdam durumu söz konusudur. istihdam, işçilerin belirli iş kollarında çalışmasının sağlanmasıdır. Bir işte çalışma istek ve gücünde olan kimselerin hizmetlerinden faydalanmadır (Yetkiner, 2010: 69).

3.TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ VE KADIN İSTİHDAMININ GELİŞİMİ

3.1. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Ekonomik kalkınma amacına ulaşmak için yabancı sermayenin ülkeye gelmesinin yararlı olacağını seçen Türkiye, 24 Ocak kararlarında ekonomik olarak dışa açılma politikaları benimsemesinin yolunu açmıştır ancak yabancı sermayenin benimsenmesiyle ilgili en önemli düzenleme Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunudur. Yürürlüğe konulan kanun maddesiyle birlikte izin sistemi yürürlükten kalkmıştır (Karluk, 2007: 583-584).

4875 sayılı kanun ile birlikte, yabancı yatırım ve yatırımcı kavramları geniş çerçevede ele alınmış, yabancı yatırımcıya güvence ortamı sağlanmış, kamulaştırma, tahkim gibi konular önemsenmiş ve ülkede bulunan yerli firmalarla denk muamele temini esas alınmış ve idari izin ve vize kaldırılmıştır (Yılmaz, 2006: 179).

2003 yılından sonra Avrupa Birliği adaylığının resmi olarak ilan edilmesiyle Türkiye, yabancı yatırımcılar tarafında tercih edilen bir ülke konumuna gelmiştir. Ve 2003 yılında kabul edilen kanunla belli bir çerçeveye oturtulmuştur. Tüm bu gelişmeler ışığında ülkeye giren Yabancı sermaye miktarında artışlar hızla gelişmiştir (Peker vd., 2010 :187).

Tablo 1.2003-2008 Dönemi Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermayenin Gelişimi (Milyon Dolar)

Yıllar	Fiili DYY girişi	DYY çıkışı	Diğer sermaye(Net)	Net DYY girişi
2003	696	8	16	1.702
2004	1.190	98	350	2.785
2005	8.535	401	56	10.031
2006	17.639	657	281	20.185
2007	19.137	743	727	22.046
2008	14.733	35	634	18.269

Kaynak:TCMB, 2010, Elektronik veri dağıtım sistemi, https://evds2.tcmb.gov.tr.

Tabloya göre, 2003 döneminde yürürlüğe konulan kanun ile ülkede faaliyette bulunan yabancı şirket sayısında artış gözlemlenmiş ve bir önceki yıla göre 2 kat daha fazla yaşanmıştır.2002 dönemine kıyasla 2003'de ülkeye giren DYY miktarı 1072 Milyon $ olarak belirlenmiştir. 2004 döneminde DYY girişi 2003 yılına göre 1083 milyar dolar seviyesinde ilerlemiştir ve 2785 milyar $ olmuştur. 2003-2007döneminde DYY girişleri sürekli olarak artış göstermiştir ancak 2008 döneminde krizinde etkisiyle ülkeye giren Net DYY giriş miktarında önceki yıllara göre düşüş gerçekleştirmiştir.

2005 yılı, önceki yıllara kıyasla doğrudan yabancı sermaye yatırımları açısından önceki dönemlere göre büyük artışların yaşandığı bir yaşandığı bir yıl olmuştur. 2005'den itibaren yabancı sermeyenin ülkeye girişi daha çok satın alma, ortaklık kurma ya da

gayrimenkul yatırımı şeklinde olmuştur. Bu şekildeki bir yatırım işlevi firmalar açısından yatırım özelliği taşırken ülkemizde yatırım faaliyetine girmemektedir (Alagöz vd, 2008:83-84).

2005'den sonra gelen yatırımların miktarında önemli değişiklikler olmuştur. 2005 'e kadar 1 ila 2 milyar dolar bazında gösterilen yabancı yatırımlar, AB'ye katılımın hızlanmasıyla önemli değişikliklere sebep olmuştur (YASED,2012: 12). Son dönemlerde bir devlet stratejisi olarak özelleştirmeler gündeme gelmektedir. Bu özelleştirme faaliyetleri de ülkeye gire yabancı sermaye miktarında da etkiye sebep olmaktadır (Bayraktar,2003: 47).

2007 yılı içerisinde bankacılık ve iletişim alanlarında özelleştirmeler gündeme gelmiştir. 2005-2007 dönemi arasında ülkeye giren doğrudan yabancı sermaye miktarındaki artışın sebebi olarak özelleştirmeleri ve şirket birleşmelerinin esas alınmalıdır. Bu sebepten dolayı yatırım ve sermaye stoğu açısından ekonomik performans dâhilinde bir yorum yapılamaz. Özelleştirme ve şirket birleşmesi altında mülkiyetin el değiştirmesi söz konusudur (Özkale, L. ve Kayalıca, Ö. M., 2008).

Dünyadaki genel ekonomik duruma göre şekil alan bu durumun ekonomi üzerindeki olumlu etkisini de değerlendirmek daha sağlıklı olacaktır. Örneğin, bankacılık sektöründeki DYSY birleşme ve satın alma ile faaliyet gösteriyorsa bu durum, kuruluşun büyümesine şube sayısında artışa ve dolayısıyla da işçi alımına ihtiyaç duyulduğu için istihdamın gelişmesine olanak sağlayacaktır. Hisse satışı yapan yerel firmalar açısından bir değerlendirme yapılırsa, satış sonunda elde edilen sermaye yeni yatırımların oluşmasında bir kuruluş sermayesi işlevi görmektedir (YASED, 2007: 4).

2008 küresel krizinin etkisiyle DYSY yatırımlarında bir azalma meydana gelmiştir. Krizin dünya ekonomisi üzerindeki olumsuz etkisi sebebiyle pek çok gelişmiş ülke likidite sıkıntısı çekmiştir. Ülkeye giren yabancı sermaye açısından kriz büyük oranda etkisini 2009 yılında göstermiştir. Sonuç itibariyle 2008 döneminde ülkeye giren net giriş önceki dönem göre 3777 milyar $ azalmıştır.

Tablo 2. Yıllar İtibariyle Kuruluş Türüne Göre Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısı

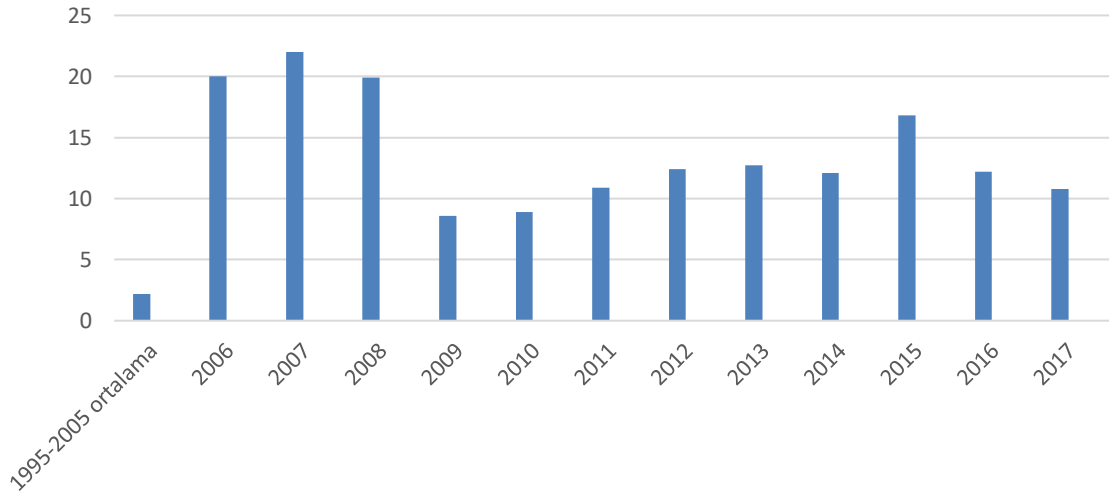
Yıllar	Yeni	İştirak	Şube	Toplam
2003	800	198	31	1029
2004	1440	446	62	1948
2005	2081	478	54	2616
2006	2473	633	63	3169
2007	2913	655	61	3629
2008	2695	638	64	3397
Toplam	12402	3048	335	15788

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Doğrudan Yabancı Sermaye İstatistiklerinden derlenmiştir.

Türkiye'de 2003 yılında 800 yeni, 198 olmak üzere 998 şirket ve 31 şube ile uluslararası sermayeli şirket faaliyet göstermektedir.2004-2007 dönemi içerisinde yeni faaliyet gösteren şirket, iştirak ve şube sayılarında artış yaşanmaktadır. 2008 döneminde ise krizinde etkisiyle toplam uluslararası sermayeli şirket sayısı bir önceki yıla göre 235 azalmıştır.

Türkiye ekonomisinin temel sorunlarından biri, iç tasarruf yetersizliğidir. Bu sorun, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini sınırlandıran bir faktördür. İç tasarruflardaki yetersizlik, sabit sermaye yatırımlarının gelişmesini zorlamakta ve ekonomi devamlı olarak özel tasarruf denge açığı vermektedir. Oluşan açık, dış tasarruf vasıtasıyla giderilmektedir. Ancak, dış tasarruf ihtiyacı cari işlemler dengesinde bozulmaya da sebep olmaktadır. Bu dengesizlik durumunu kapatabilmek için YDY girişinin sağlanması desteklenmektedir (İSO,2011:33).

Şekil 1. Türkiye'ye Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri (Milyar dolar)

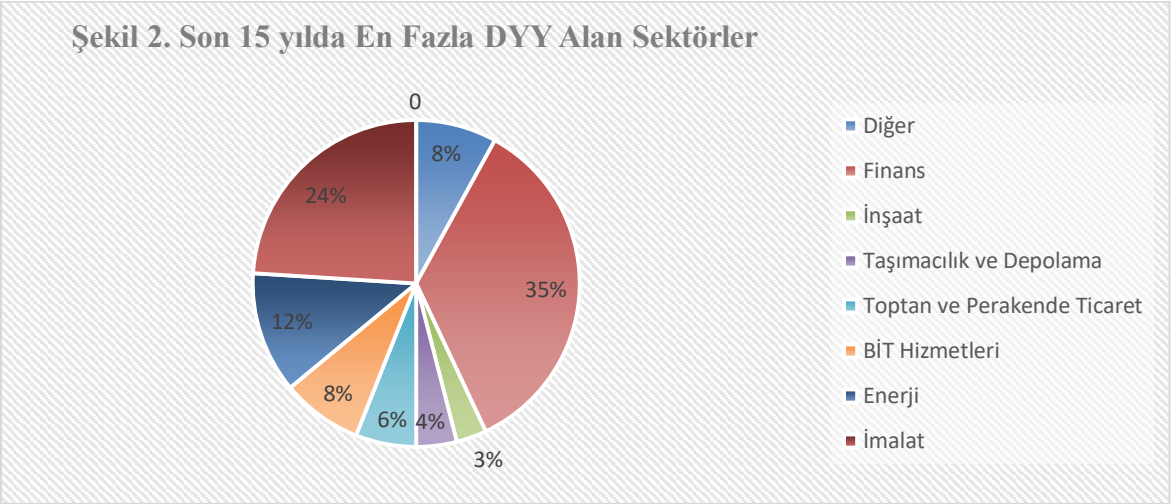

Kaynak:TCMBhttps://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/collapse_18/5003/DataGroup/turkish/bie_uypucay.

2006, 2007 ve 2008 döneminde 20 milyarlara yaklaşan uluslararası yatırım girişi, 2009 yılının son çeyreğinde, 2008 dönemindeki krizin etkilerinin hissedilmesi sebebiyle ülkeye giren yatırım miktarı 8,6 milyar dolar olarak gerçekleşmektedir.2010 yılsonunda 9, 2011 yılının ilk 9 ayı itibariyle 10ve 2012 yılsonunda 12.4 milyar dolar giriş sağlanmıştır.

2006, 2007 ve 2008 yıllarında gelen fon girişinin 20 milyar civarında bir seyir izlemesinin sebebi olarak 2003 döneminde yabancı sermayenin ülkeye girişi ile ilgili 4875 sayılı kanunda yapılan düzenlemeler gösterilmektedir. Ayrıca 2001 krizinin sonrasında bankacılık sisteminde yaşanan kriz ile birlikte bankacılık sektöründe yoğun olarak özelleştirmelerin ortaya çıkması da gösterilebilir. 2009 döneminde krizin etkisi sebebiyle yabancı sermaye girişi önceki dönemdeki miktara göre yarıdan fazla bir düşüşle 8,6 olarak gerçekleşmektedir.2010 yılsonunda doğrudan yabancı sermaye girişi 8,9 milyon dolar olarak gerçekleşmektedir.

2013 yılsonu itibariyle geçen dönemin yılsonu miktarına göre UDY girişi, önceki döneme göre yaklaşık %4 düşerek 12,7 milyar dolar olarak gerçekleşmektedir.2014 yılında ülkeye toplam giren yabancı sermaye miktarında yabancıların gayrimenkul alımları %36 ile önemli yer tutmaktadır. 2017 yılında toplam uluslararası doğrudan yatırım girişi 10,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2017 yıl sonu itibariyle toplam yabancı sermayeli şirket sayısı 58,418 olarak açıklanmıştır. 2017 yılında toplam işlem hacmi 10.3 milyar $ olan, 298 adet alma ve birleşme faaliyeti oluşturmaktadır(YASED, 2017: 4).

Kaynak: TCMBhttps://evds2.tcmb.gov.tr.

Son olarak son 15 yılda en fazla DYY çeken sektörler Şekil 2.2'de gösterilmiştir. Grafiğe göre, en fazla DYY akan üç sektör, %35 ile finans, %24 ile imalat ve %12 ile enerji sektörü olmuştur.

3.2. Türkiye'de Kadın İstihdamının Gelişimi

Tarihsel dönemler itibariyle kadınlar çağın gerektirdiği koşullara göre değişik iş kollarında ekonomik faaliyetlere katılmışlardır. Gerçek anlamda işçi pozisyonunda çalışan kadınların emeğinin karşılığında ücretini aldığı dönem sanayi devrimi ile başlamaktadır.

Türkiye'de 2000 ve sonrası dönem köklü değişikliklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu değişim ekseninde, kamunun iktisadi sistem içerisinde etkinliğini kaybetmesine ve tarımın öneminin kaybetmesine yol açmıştır. Ayrıca yaşanan reformların beraberinde getirdiği dönüşümlerinde etkisiyle çalışmayan kişi sayısı hızla artmıştır. Bu durumdan toplum refahı olumsuz şekilde etkilenmiştir. Toplum bu süreçte kronik bir yoksulluğun içine sürüklenirken, sosyal çoğu sorun da beraberinde gelmiştir. Bu olumsuz durumdan kurtulmak için izlenen politikalar olumsuzlukla sonuçlanmıştır. Fazlaca yaşanan ekonomik sorunlar, bireylere dair olanaklarının daralmasına, yeteneklerinin zayıflamasına sebep olurken aynı zamanda yüksek miktarda milli servetin kaybına da sebep olmaktadır (Karabıyık,2012:232).

2001 mali ve 2008 finansal kriz sonrasında kadınların işgücüne katılımındaki artış DPT ve Dünya Bankası (World Bank) ortak raporunda ifade edilmiştir. Aralık 2007 ve Aralık 2008 döneminde, tarım dışı alanlarda çalışan kadın işgücü 2,9 milyondan %9'luk bir artışla 3,2 milyona çıkmıştır. Aynı dönem zarfında tarım dışı sektörde çalışan erkek sayısı 12,6 milyondan 0.2'lik bir düşüşle 12.2'ye gerilemiştir. Belirtildiği üzere, son dönemlerde yaşanan krizler ve sorunlar incelendiğinde 2007'den başlayıp 2008'e kadar olan dönemde kadının işgücüne dahil olma oranında belirli bir yükseliş olduğu belirtilmiştir. Belirtilen dönemlerde istihdam edilen erkek sayısı 160 bin kişi azalmış ve 2008 baz alındığında yıllık olarak da bir düşüş gözlemlenmiştir. Bu dönemde kadın istihdamı ise 250 bin kişi artmıştır. Kadın istihdamının kriz ortamına göre artışı ek çalışan etkisine bağlıdır. Bu dönemlerde kadınlar en çok hizmetler sektöründe faaliyet göstermiştir. Ancak sanayide istihdam alanı sınırlı seviyede izlemiştir (BETAM, 2009:1).

2014-2018 dönemini içeren Onuncu Kalkınma Planında, öncelikle genç ve kadınların işgücüne dâhil edilmesi ve istihdamın arttırılması, kayıt dışı istihdamın azaltılması, iş kazalarının önlenmesi konuları ele alınan önemli konular olmuştur. Buna bağlı olarak kadınlara yönelik işveren sıfatıyla söz sahibi olması sağlamak, eğitimsizlik ve becerisizlik düzeylerini düşürmeye dönük adımlar atmak, esnek çalışma saatleri uygulamasına geçmek ve çocuklar için kreş faaliyetlerini geliştirerek kadının ekonomik faaliyetler içerisinde işlerliğinin arttırılması amaçlanmıştır. Bu plan dâhilinde 2014 yılı kadınların işgücüne katılım oranı %30,3 olarak gerçekleşirken, 2018 yılı kadınların işgücüne katılımında %3.9'luk bir artış gerçekleşmiş ve %34,2 olarak ifade edilmiştir (DPT: 2013).

Tablo 3. Türkiye'de Cinsiyete Göre İşgücüne Katılım Oranları (%)

Yıllar	Kadınların İşgücüne katılım oranı %	Erkeklerin İşgücüne katılım oranı %
2000	26,6	73,7
2001	27,1	72,9
2002	27,9	71,6
2003	26,6	70,4
2004	23,3	70,3
2005	23,3	70,6
2006	23,6	69,9
2007	23,6	69,8
2008	24,5	70,1
2009	26	70,5
2010	27,6	70,8
2011	28,8	71,7
2012	29,5	71
2013	30,8	71,5
2014	30,3	71,3
2015	31,5	71,6
2016	32,5	72
2017	33,6	72,5
2018	34,2	72,7

Kaynak: www.tuik.gov.

Tabloda kadınların işgücüne katılım oranlarında artış gözlemlenmektedir. Erkeklerinde iş gücüne katılımı paralel şekilde artış göstermiştir. Ancak dikkat edildiği üzere, erkek işgücüne katılım oranı 2000-2018 dönemi arasında kadın işgücüne katılım oranından her dönemde fazla gerçekleşmiştir. Bu duruma sebep birçok faktör söz konusudur. Örneğin, kadınların işgücü piyasasında tercih edilmesinin düşük olması ya da cinsiyete dayalı sistemin mevcudiyeti gibi unsurlar gösterilebilir.

2000-2002 dönemi arasında kadınların işgücüne katılım oranı %26,6 dan %27,9'a çıkarken erkeklerin işgücüne katılım oranı %73,7'den %71,6'ya inmiştir. Bu duruma sebep olarak 2001 mali krizi örnek verilebilir. Kadınların bu olumsuz durumun etkilerini en aza indirmek için işgücüne katılımı söz konusu olabilmektedir. Günümüz verilerine bakılırsa, 2018 yılı erkek çalışma oranının kadın oranında fazlaca bir değerde seyrettiği gözlemlenmektedir.

2000'li yılların başında kadın işgücüne katılım oranı, yüksek gelirli gelişmiş ülkelerde artmasına rağmen Türkiye gibi ülkelerde ise azalma eğilimi göstermiştir. Türkiye'de kadınların işgücüne katılım seviyesinin düşük olmasına sebep birkaç faktör vardır. İlk olarak genç nüfusun öğrenim süresinin uzamasıdır. Geçmiş dönemlere nazaran üniversite eğitimi alan kişi artışı ve mecburi okuma süresinin 5 yıl olması gibi faktörler kadınların

işgücüne katılım süresini geciktirmektedir. İşgücüne katılımın düşük olmasının bir diğer sebebi ise, kırsal alanda gündelik aile işlerini yapan kadının kente göç ettikten sonra işgücü piyasasına dâhil olma süresinin uzaması gösterilebilir (Tansel,2002:5).

Kadın istihdam seviyesi sadece Türkiye'de değil dünya genelinde düşüktür. Ancak verilerle ifade edildiğinde durum daha gerçekçi olmaktadır. 2011 yılı OECD ülkeleri 15-64 yaş arası kadın istihdam oranlarını karşılaştırdığında Türkiye'nin 35 ülke içerisinden %27,8 'lik bir oranla sonuncu olduğu görülmektedir. 2012 verilerine göre, nitelikli tarım çalışanları kadınların %28,7 oranıyla meslek dağılımında ilk sırayı izlemektedir. Niteliksiz tarım çalışanları ise %19,9 ile ikinci sırayı takip etmektedir. Hizmet ve satış, %11,8, %3 ile ise işveren sıfatındaki çalışanlar ve kanun yapıcılar yer almaktadır (TUIK, 2013).

2016 yılında nüfusun %49,8 'i kadınlar tarafından oluşmuştur ve çalışabilir durumdaki kadın nüfusu %75 iken işgücüne katılım oranı %32,5 olarak ifade edilmekte ve %28'i istihdama olmuştur. Erkek nüfusunun %73'ü çalışabilir aktif nüfus içinde iken işgücüne katılım oranı 2016 yılında %72 iken %65'i istihdama katılmaktadır. Rapora göre, kadınların ve erkeklerin işgücüne katılım konusunda bu denli farklılığın sebebini, kadınların işgücüne katılımındaki zorluklar olarak ifade etmiştir (Maliye Bakanlığı, 2013:55).

Kadın istihdamının genel seyrine bakıldığında, kadın işgücü talebini ve arzını belirleyen faktörler ekonomik, sosyal ve kültürel değişimlerden etkilenmektedir. Oranlara bakıldığında ise kriz yılları kapsamında olan 2009 ve 2013 yılları arasında kadın işgücüne katılım oranında önceki yıllara nazaran daha yüksek bir artış gerçekleşmiştir. Bu durumun pek çok sebebi mevcuttur. Ancak kriz geleneksel olarak ev geçindirme görevi üstlenen erkeğin rolünü yerine getirme potansiyelini zayıflatmış bulunmaktadır. Bu durumda, düşen gelir seviyesini eski seviyesine getirmek ya da daha yüksek düzeye taşımak amacıyla kadınların işgücüne katılım oranı yükselmiştir (Urhan, 2014:16).

Dokuzuncu planda, kadınların istihdama katılmasına yönelik olarak somut bir hedef olmamakla birlikte, gerçekleşmesi öngörülen seviyeler belirtilmiştir.2006 yılında işgücüne katılımın %25,4 olan seviyesinin 2013 'de %29,6 olacağı, tarımın kadınlar üzerindeki payının ise %28'den 2013'de %18,9'a düşüş göstereceği belirtilmektedir. Tarımdaki düşüş sonucu ücretsiz aile işçisi olarak faaliyet gösteren kadınların istihdama katılması sonucu %5,20'lik oranında çalışan kitleye dâhil olması hedeflenmektedir (DPT: 2006).

İş kollarına göre bir düzenleme yapıldığında kadın işi-erkek işi ayrımı göze çarpmaktadır. Kadın emeğinin istihdam edildiği alanlarda ev içindeki cinsiyet temelli yaklaşımın ev dışına yansıması şeklinde olmuştur. Kadınlar daha çok hizmet sektörü ve imalat sektöründe emek yoğun kısımları ve ücretsiz aile faaliyetlerinde istihdam edilmektedirler. Kadın çalışanlar daha çok, bankacılık, sağlık, eğitim sigortacılık sektörlerinde istihdam edilmektedir.

4. LİTERATÜR TARAMASI

Bu başlık altında DYSY'lerin istihdam üzerine etkisine yönelik hem çeşitli ülkelerde hem de Türkiye'de yapılmış olan çalışmalar ele alınmıştır. Türkiye'de ve dünyada DYSY'lerin kadın istihdamı üzerindeki etkisini ele alan çalışmalar sınırlı olduğundan, DYSY'lerin istihdam üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalara yer verilmiştir.

Feenstra ve Hanson (1997), 1975-1988 yılları arasında, Meksika'daki serbest ticaret bölgelerinde faaliyet gösteren DYY'lerin işgücü ücreti ve istihdam üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışmada ulaşılan bulgulara göre, DYY'nin kalifiyeli işgücü üzerinde etkisinin pozitif olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Zhao (1998), yaptığı çalışmasında DYY'lerin sendikal yapının olduğu sektörlerde ücret üzerinde olumsuz etki yarattığı sonucuna ulaşmıştır. Öte yandan, sendikanın var olmadığı bir sektörde DYY'nin sendikali çalışanların istihdamı üzerinde negatif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Driffield (1999), İngiltere'ye gelen DYSY'lerin dolaylı etkisini imalar endüstrisi genişleme ve daralma dönemlerini ele alarak incelemiştir. Yapılan çalışma sonucunda, DYSY, istihdamı azaltmakta ve istihdam ikamesi yiyecek, metal, cam gibi alanlarda yüksektir sonucuna ulaşmıştır.

Cömert (2000), Türkiye'de DYSY ve portföy yatırımlarının istihdam üzerindeki etkisini 1983-1992 yıllarını kapsayan dönemin verileri yardımıyla incelemiştir. Çalışma sonucunda, DYSY ve portföy yatırımlarının birlikte istihdam üzerine önemli derecede etkilediğinin sonucuna varmıştır.

Bilgin (2004), Türkiye'de 1991-2002 dönemini kapsayan çalışmada, DYY ve istihdam üzerindeki ilişkiyi incelemiş ve bu iki değişken arasında pozitif yönlü bir ilişki sonucuna ulaşamamıştır.

Karagöz (2007), Türkiye'de DYY ve istihdam arasındaki ilişkiyi 1970-2005 dönemi için eş bütünleşme ve Granger nedensellik analiziyle ele almıştır. Ulaşılan sonuçlara göre, DYY ve istihdam arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine ulaşılamamıştır.

Vergil ve Ayaş (2009), imalat, mali kuruluşlar, toptan ve perakende satış, madencilik ve taşocakçılık sektörlerinde, 1992-2006 dönemi yıllık veriler ele alınarak panel veri tahmin yöntemleri ile analiz etmiştir. Yapılan çalışmada incelenen dönem ve sektörler bazında, DYSY'nin istihdam üzerinde olumsuz bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Hisarcıklılar vd. (2009), Türkiye'de 2000-2007 döneminde, Ülkeye gele DYSY'nin istihdama etkisisini on farklı alanda ve imalar sektörüne ait dokuz alt grupta incelemiştir. Panel veri analizinin kullanıldığı çalışmada, DYSY'nin istihdam üzerinde olumlu bir etkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Saray, 2011, 393).

Peker ve Göçer (2010), 2000-209 verileri kullanılarak, Türkiye'de DYSY'nin işsizlik üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada, DYSY'nin istihdam üzerindeki etkisini kısa ve uzun dönemde farklı şekillerde bulmuşlardır. Sonuç itibariyle uzun dönemde DYSY'nin işsizlik üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını, kısa dönem analizinde ise DYSY ile işsizlik arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. (Peker be Göçer, 201:11929.

Ekinci (2011), 1980-2010 yıllara arasında DYSY, istihdam ve GSMH arasındaki ilişkiyi eş bütünleşme analizi ve granger nedensellik analizi kullanarak incelemiştir. Bulgular sonucu, DYSY ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu, istihdam ile ise bir ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. DYSY 'nin istihdam üzerinde bir etki meydana getirmemesinin sebebi olarak, ülkeye gelen DYSY'lerin genellikle satın alma ve birleşme seklinde olması olarak açıklamıştır.

Saray (2011), Türkiye2ye gelen DYSY'nin istihdam üzerindeki etkisini 1970-2009 dönemi verileri ele alarak incelemiştir. Ulaşılan bulgulara göre, Türkiye'ye gelen DYSY'nin istihdamı etkilemediği bulgusuna ulaşmıştır.

Göçer ve Peker (2014), 1980-2011 dönemi arasında Türkiye, Hindistan ve Çin'de DYSY'nin istihdam üzerine etkisini çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme analizini kullanarak incelemiştir. Ulaşılan sonuçlarda, DYSY'deki %10'luk bir artış Tükiye'de istihdamı %0,3 azaltmaktadır. Çin ve Hindistan'da ise %10'luk bir DYSY artışı istihdamı sırasıyla %0,3 ve %0,2 arttırmaktadır. Sonuçlardaki bu farklılığın sebebi olarak ta, Çin'e gelmekte olan DYSY'lerin yoğun olarak şirket satın alması şeklinde değil de , yeni bir yatırım ortamı sağlamak şeklinde olarak ifade edilmesi gösterilmiştir.

Tekin ve Aktakas (2017), Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kadın istihdamı arasındaki etkisinin analizi yapılmışlardır. Çalışmada 2004-2012 dönemine ait veriler ele alınmış ve panel veri analizi kullanılmıştır. Analiz sonucunda, Türkiye'de DYSY'nin kadın istihdamı üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

5. EKONOMETRİK MODEL

Modelde temel amaç, Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kadın istihdam üzerindeki etkisini zaman serisi analiz yöntemi aracılığıyla incelemesi yapılacaktır.

5.1. Veri

Çalışmada doğrudan yabancı yatırımların kadın istihdam oranı ile uzun ve kısa dönemli ilişkileri ele alınacaktır. Veriler www.oecd.org ve www.tcmb.gov.tr veri bankalarından oluşturulmuştur. Analiz periyodu tüm verilerin ortak noktada başladığı dönem olarak [2006.Q1-2018.Q4] olarak çeyrek dönemlik ele alınmıştır. Analizler Gauss kodları ve Eviews10.0 sürümü yardımıyla elde edilmiştir. Modelde yer alan değişkenler Tablo 3.10'da verilmiştir.

Tablo 4. Analizde Kullanılan Değişkenlerin Tanıtımı

Değişken	Gösterimi	Tanımı
Doğrudan Yabancı Yatırımlar (milyon dolar)	DDY	Bağımsız değişken
Kadın İstihdam oranı (%)	KİSOR	Bağımlı değişken

Çalışmada doğrudan yabancı sermaye ve kadın istihdamına yönelik eş bütünleşme ve nedensellik analizleri yapılmıştır. Analiz sonuçlarından önce, değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler ve grafikler verilmiştir. Daha sonra ise, serilere durağanlık araştırması yapılmaktadır. Birim kök testi aracılığıyla serilerde durağanlık incelenmiştir.

Birim kök testiyle araştırılmış olan durağanlık analizi, serilerin zaman içinde değişmediğini ifade etmektedir. İncelenen zaman serileri, birim kök analizine tabi tutulduktan sonra seriler arasında elde edilen sonuçlara göre birinci fark alınmadan durağanlık tespit edilmişse serilerin düzey değerleri dikkate alınmaktadır. Eğer zaman serileri seviyede durağan değilse birinci farkı alınarak durağan olması sağlanacaktır (Wooldridge, 2013: 378).

5.2. Metodoloji

2006.Q1-2018.Q4 dönemi için doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve kadın istihdam oranı arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek için ilk aşamada klasik durağanlık testleri olan

Dickey-Fuller test ve Philips-Perron test uygulanmıştır. Daha sonra yapısal kırılmalı durağanlık testlerinden Kapetanios (2005) çoklu yapısal kırılmalı birim kök testi uygulanmıştır. İkinci aşamada eşbütünleşme ilişkisi Maki (2012) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi ile uzun dönem katsayı analizleri ise Tam Değiştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi (FullyModifiedOrdinaryLeastSquare: FMOLS) ile gerçekleştirilmiştir. Son olarak ise Granger Nedensellik Analizi uygulanmıştır.

5.2.1. Durağanlık Sınaması AugmentedDickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron Birim Kök Testi

İktisadi zaman serilerinin durağanlığı için geleneksel testler Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) (1981) ve Phillips-Perron (PP) (1988) testleri olmaktadır. Serilerin durağanlık sınaması; sabit terimin bulunduğu "sabitli" model, sabit terim ve trendin her ikisinin de bulunmadığı "sabitsiz" model ile hem sabit hem de trendin bulunduğu "trendli ve sabitli" model çerçevesinde incelenmiştir. Bu incelemede serilerin düzey değerlerinde durağan olmadığı görülmüştür. Bu nedenle tüm serilerin birinci farkları alınmıştır. Seriler, birinci farkın alınmasıyla durağan hale gelmiştir.

Yeni dönem literatürde değişkenlerin mevsimsellikten arındırılması için farklı mevsimsel filtreler logaritma alma işlemine göre daha etkili görülmektedir. Eviews10.0 sürümü içinde oldukça güçlü filtreler mevcuttur. En çok kullanılanlar arasında Hodrick ve Prescott (1997) tarafından önerilen filtre, yönseme parçasının zaman içinde yavaşça değişmesine izin vermektedir. Bu filtre yeni dönem literatürde bazı eleştiriler aldığı için çalışmada yer verilmemiştir. Toplam ve çarpan şekilleri olan Census X-12 mevsimsel yöntemleri, ABD Sayım Bürosu'nun, yayınladığı verilerdeki mevsimselliği yok etmek için kullandığı yöntemlerdir (Alper ve Aruoba, 2001: 35). Bu çalışmada "U. S. Department of Commerce ve U. S. CensusBureau" tarafından geliştirilen standart Census X-12 prosedürüEviews yazılımı aracılığıyla serilere uygulanmıştır.

Genel olarak trend, mevsimsel hareketler, konjonktürel hareketler ve rastsal hareketlerin bileşiminden oluşan zaman serileri, frekansına göre söz konusu bileşenlerin tümünü ya da bir bölümünü bünyesinde bulundurabilmektedir. Serilerin sahip oldukları bu bileşenler serilerin durağanlık özelliklerini etkilemektedir. Seriler üzerinde uygulamalı çalışmalar yapmadan önce mutlaka serinin hangi bileşenin etkisi altında olduğu tespit edilmeli ve gerekli düzeltmelerden sonra analiz aşamasına geçilmelidir. Zaman serileri kullanımı ile yapılan ekonometrik çalışmalarda serilerin durağan olup olmadıklarının belirlenmesi oldukça önemlidir. Durağanlık etkin ve tutarlı tahminler için gerekli bir koşuldur.

5.2.2.Kapetanios (2005) Çoklu Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi

Bir zaman serisi, analiz dönemi içinde, farklı dönemlerde, değişik deterministiktrendler etrafında durağan olabilir. Bu değişiklikler; sabit terimde ve/veya eğimde meydana gelen yapısal farklılaşmalardan (kırılmalardan) kaynaklanabilir. Bu kırılmalara; savaş, barış, doğal afetler, terör olayları, politika değişiklikleri ve ekonomik krizler neden olabilir. Bu yapısal kırılmaları dikkate almadan yapılan birim kök analizleri, hatalı sonuçlar verebilir ve testin gücünü azaltır (Perron, 1989). Bununla birlikte, Perron (1989), yapısal kırılmaların varlığı durumunda, standart AugmentedDickey Fuller (ADF) testlerinin, birim kök hipotezini reddedememe, yani durağan olan serileri durağan değil biçiminde değerlendirme eğiliminde olduğunu ifade etmiştir.

Birim kök sınamasında muhtemel yapısal kırılmaların dikkate alınmaması, hatalı sonuçlara ulaşılmasına neden olmaktadır. Yapısal kırılmaları da göz önünde bulundurarak

yapılan birim kök testleri Perron (1989) ile başlamış, Zivot ve Andrews (1992), Lumsdaine ve Papeli (1997), Perron (1997) ve Lee ve Strazicich (2003) ile sürmüştür. Bu testler genel olarak seride bir ya da iki yapısal kırılmaya izin verirken Kapetanios (2005) yönteminde çoklu yapısal kırılmaya kadar izin verilmekte ve yapısal kırılma tarihleri içsel olarak belirlenmektedir. Bu testte kullanılan model aşağıdaki gibidir:

$$y_t = \alpha_0 + \alpha_1 t + \beta y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p} y_i \Delta y_{t-i} + \sum_{i=1}^{m} \varphi_i DU_{i,t} + \sum_{i=1}^{m} N_i \, DT_{i,t} + \epsilon_t$$

$$\mathrm{DU_{i,t}} = \begin{cases} 1 & \mathrm{t > T_{b.i}} \\ 0 & \mathrm{t \leq T_{b.i}} \end{cases} \mathrm{ve} \mathrm{DT_{i,t}} = \begin{cases} \mathrm{t - T_{b,i}} & t > \mathrm{T_{b,i}} \\ 0 & t \leq \mathrm{T_{b,i}} \end{cases}$$

Burada *DU;* sabit terimde, *DT* ise trendde oluşan yapısal kırılmayı gösteren kukla değişkendir. Testin boş hipotezi; "*Yapısal kırılmalar altında seri durağan değildir"* şeklindedir.

Bu testte; her bir dönem, muhtemel bir yapısal kırılma tarihi olarak değerlendirilmekte, hata terimlerinin kareleri toplamı minimum olan modeldeki kukla değişkeninin belirttiği tarih ilk kırılma tarihi olarak alınmaktadır. Modele eklenen ilk kırılma tarihiyle birlikte ikinci yapısal kırılma tarihi araştırılır. Bu aşama *m* kırılma tarihine kadar devam etmekte ve minimum *T*- istatistiğini veren modelin yapısal kırılma sayısı ve tarihi rapor edilmektedir (Capistran ve Ramos-Francia, 2009).

5.2.3.Eşbütünleşme Analizi

Eşbütünleşme analizinde kullanılan serilerin seviyede durağan olmaması ya da sabit bir durağanlığın saptanmaması halinde, yapılan testler ve analizde değişiklik olmamasına rağmen sahte regresyon durumu ile karşılanabilmektedir. Sahte regresyon durumundan kurtulmak için seriler arasında durağanlık analizi yapılarak birinci fark alma işlemi gerçekleştirilmektedir. Eşbütünleşme ilişkisine balı olarak seriler durağanlaşmış ise bütünleşik sayılmaktadırlar. Bahsedilen bütünleşik seviyesine göre değişkenler birbirinden fazla uzaklaşmamaktadırlar. Diğer bir tabirler bu serilerin eş bütünleşik olacağı ifade edilmektedir (Özsoy, 2007: 159).

Eşbütünleşme denkleminde yapısal kırılmaların varlığını göz önünde bulundurmaksızın yapılan eşbütünleşme testleri, sapmalı sonuçlar verebilmektedir. Eşbütünleşme denkleminde yapısal kırılmaların varlığını göz önünde bulunduran ilk çalışmalar Gregory ve Hansen (1996) ile başlamış, Hatemi-J (2008) ve benzeri çalışmalarla devam etmiştir.

Maki (2012), bir yapısal kırılmalı Gregory ve Hansen (1996) ve iki yapısal kırılmalı Hatemi-J (2008) eşbütünleşme testlerini eleştirerek yapısal kırılmanın içsel olarak belirlendiği ve beş yapısal kırılmaya izin veren bir yöntem geliştirmiştir. Modelin boş hipotezi; seriler arasında eşbütünleşmenin olmadığı yönündedir. Maki (2012), yapısal kırılmalar altında seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini dört farklı modelle ele almıştır. Testin çalışma algoritmasında; her bir dönem muhtemel bir kırılma noktası olarak alınmakta, *t* istatistikleri hesaplanmakta ve *t*'nin minimum olduğu noktalar, kırılma noktası olarak kabul edilmektedir. Bu yöntemde analize alınacak bütün serilerin *I(1)* olması gerekmektedir. Maki (2012), yapısal kırılmaların varlığı durumunda seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığını test edebilmek için, dört farklı model geliştirmiştir. Bu modeller;

Model 0: Sabit terimde kırılmaya izin verilen trendsiz model,

Model 1: Sabit terimde ve eğimde kırılmaya izin verilen trendsiz model,

Model 2: Sabit terimde ve eğimde kırılmaya izin verilen trendli model,

Model 3: Sabit terimde, eğimde ve trendde kırılmaya izin verilen modeldir.

Model 0: $y_t = \mu + \Sigma_{i=1}^{k} \mu_i K_{i,t} + \beta x_t + u_t$

Model 1: $y_t = \mu + \Sigma_{i=1}^{k} \mu_i K_{i,t} + \beta x_t + \Sigma_{i=1}^{k} \beta_i x_i K_{i,t} + u_t$

Model 2: $y_t = \mu + \Sigma_{i=1}^{k} \mu_i K_{i,t} + \gamma x + \beta x_t + \Sigma_{i=1}^{k} \beta_i x_i K_{i,t} + u_t$

Model 3: $y_t = \mu + \Sigma_{i=1}^{k} \mu_i K_{i,t} + \gamma t + \Sigma_{i=1}^{k} \gamma_i t K_{i,t} + \beta x_t + \Sigma_{i=1}^{k} \beta_i x_i K_{i,t} + u_t$

Testin boş hipotezi; "Yapısal kırılmalar altında seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur" şeklindedir. Bu hipotezi test etmek için gerekli olan kritik değerler, Monte Carlo simülasyonuyla hesaplanmış ve Maki'de (2012) verilmiştir.

Çalışmada uzun dönem eşbütünleşme katsayıları FMOLS (Full Modified OLS) yöntemiyle incelenmiştir. Phillips ve Hansen (1990) göre, FMOLS yöntemi; değişkenlere ait denklemlerin hata terimleri arasındaki eş-anlı ilişkileri dikkate aldığından, ikinci derece sapmaları da gidermektedir.

FMOLS tahmincisi, standart tahmincilerde meydana gelen diagnostik sorunları gidermektedir. Bu yöntem içselliği ve otokorelasyon sorununu dikkate alarak OLS'nin geliştirilmesiyle elde edilmiştir. Ayrıca, OLS tahmincisinin eşbütünleşik denklemlerin optimal değerlerini hesaplamada ortaya çıkan yetersizliğini gidermek için FMOLS'de asimptotik sapmalı ve dışsallık varsayımı kullanılmıştır (Chen ve Huang, 2013; Sezgin, 2017).

Kapetanios (2005) ve Maki (2012) testlerinden elde edilen kırılma yıllarının ortak kesişimi olan K1=2008.Q1, K2=2009.Q3, K3=2015.Q2, K4=2017.Q3 kukla değişken olarak FMOLS denklemine ilave edilmiştir. Söz konusu kırılmalar dönemi öncesi "0" kod, sonrasına "1" kod verilmiştir.

Eşbütünleşik seriler arasında kısa dönemde meydana gelen nedensellik ilişkisinin belirlenmesinde hata düzeltme teriminden yararlanılarak bilgi elde edilmektedir. Kısaca, bağımsız değişkende meydana gelen dengesizliğin bir sonraki dönemde ne kadarının düzeltileceğini gösteren hata düzeltme modelidir. Kısa dönem analizinde, farkı alınmış serilerin gecikmelileri ve uzun dönem analizinden elde edilen hata terimi serisinin bir dönem gecikmeli değeri (ErrorCorrectionTerm: *ECTt-1*) kullanılmaktadır.

5.2.4.Nedensellik Analizi

Granger nedensellik analizinde öncelikle, seçilmiş gecikme kriterlerine göre uzunluk oluşturulmaktadır. Analizde nedenselliğin yönü önemlidir ve modelde belirtilen gecikmelere göre değişkenler arası neden-sonuç ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Modelde her bir bağımsız değişkenin gecikmeli değerlerde sıfırdan farklı bir değer alınıp alınmadığına bakılmaktadır. Eğer sonuç olarak ulaşılan katsayı sıfırdan farklı bir değer almış ise değişkenler arasında nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmaktadır **(**Gujarati 2011: 620-621; Ekinci 2011: 81-82; Bulut ve Coşkun 2015:13; Sezgin, 2019:141).

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemek için Granger Nedensellik Testi kullanılmıştır. Uygun gecikme uzunluğu SC kriteriyle (Schwarz Information Criterion) belirlenmiştir. Kritere göre uygun gecikme uzunluğu 2 olarak belirlenmiştir. "Granger

nedeni olma"nın anlamı, her bir denkleme ilişkin bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerinin bağımlı değişkenin nedeni olduğudur. Sıfır hipotezi "X değişkeni Y değişkeninin Granger nedeni değildir" biçimindedir.

5.3.Bulgular ve Değerlendirme

Analiz sonuçların yönelik bu bölümde ilk olarak değişkenlere yönelik kullanılan tanımlayıcı istatistiklere ve zaman serileri grafiklerine yer verilmiştir.

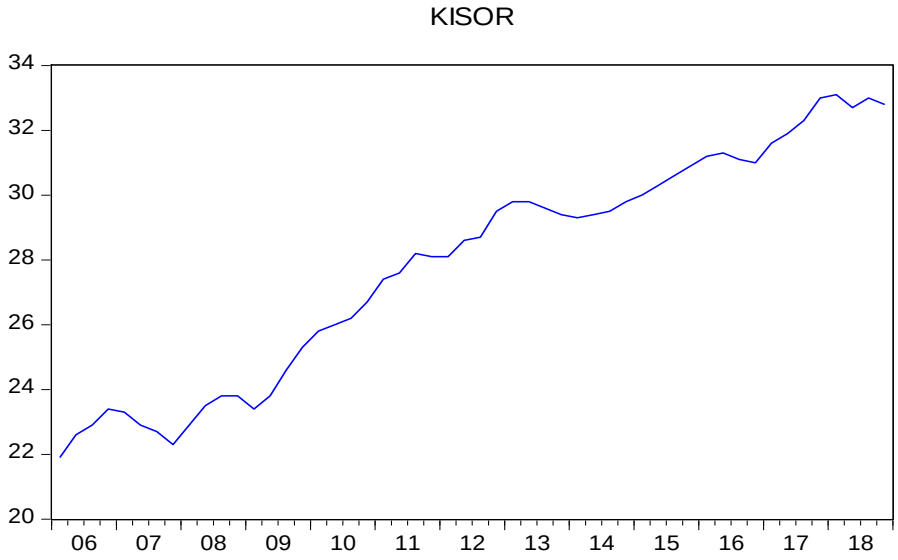
Tablo 5. Değişkenlere Yönelik Alt Tanımlayıcı İstatistikler

İstatistikler	**KISOR**	**DDY**
Ortalama	27.83462	28964.98
Medyan	28.65000	31085.50
Maksimum	33.10000	51087.00
Minimum	21.90000	8427.000
Std. Sapma	3.513497	12593.12
Korelasyon Matrisi		
	FKISOR	**FDDY**
FKISOR	1.000000	-0.002546
FDDY	-0.002546	1.000000

Tabloda değişkenlere yönelik bazı istatistik bilgiler sunulmuştur. Korelasyon matrisinde, birinci mertebe fark için değişkenlerin durağan oldukları ve bu mertebede analizlerin yapılacağı nedeniyle "F" gösterimi ile birinci farkların korelasyon katsayıları sunulmuştur.

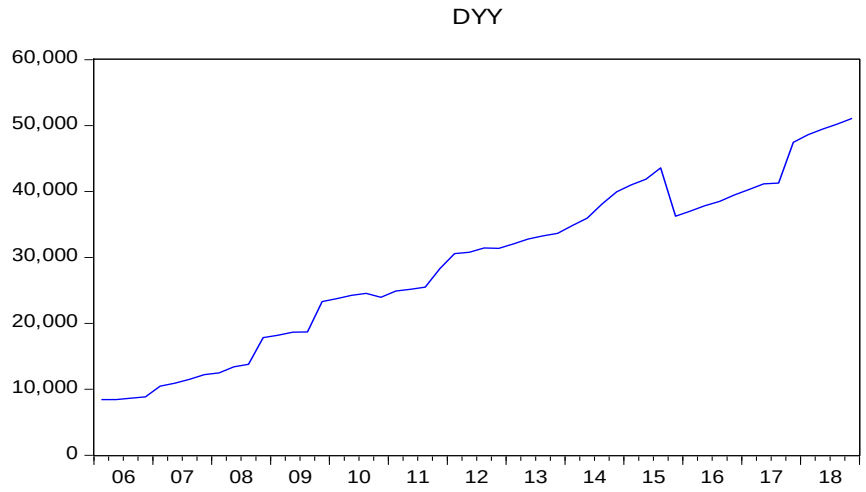
Değişkenlerin zaman içindeki seyrine yönelik grafikler aşağıdadır.

Şekil 3. KISOR Değişkeni İçin [2006.Q1-2018.Q4] Dönemi Grafiği

Kadın istihdam oranı küresel finansal kriz dönemi olan 2007 son çeyreğinde düşüş göstermiş, 2009 yılı sonu itibariyle tekrar yükselişe geçmiştir. Daha sonra 2012.Q1, 2014.Q1 ve 2016.Q4 dönemlerinde inişler yaşamış, genel itibariyle yükselme eğilimi kaybetmemiştir.

Şekil 4.DDY Değişkeni İçin [2006.Q1-2018.Q4] Dönemi Grafiği

DYY değişkeni 2008.Q3, 2009.Q3, 2010.Q4, 2011.Q3 2015.Q4 ve 2017.Q3 dönemlerinde inişler yaşamasına rağmen genel seyri itibariyle artış eğilimi taşımaktadır. Son çeyrek yükseliş eğilimine geçmiştir.

Tablo 6. Değişkenler için Durağanlık Test Sonuçları

Değişkenler	ADF Test		PP test	
	Düzey	Birinci mertebe fark	Düzey	Birinci mertebe fark
	Trend+sabit	Sabit	Trend+sabit	Sabit
DYY	0.175	0.001*	0.193	0.002*
KISOR	0.276	0.000*	0.261	0.000*

Not:*MacKinnon (1996) tablosuna göre durağan değişken

Değişkenler için durağanlık analizleri yapılırken seriler mevsimsel etkilerden arındırılmş, model seçiminde trend ve sabit bileşenleri anlamlı olduğu sürece modele katılmıştır. Gecikme uzunluğu seçiminde otokorelasyonun kalktığı minimum gecikme uzunluğu seçilmiştir.

Modeldeki değişkenlerinin birinci farklarında birim kök içermemesi değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin incelenmesine olanak sağlamıştır. Değişkenlerin ADF ve PP durağanlık test sonuçlarına göre ele alınan tüm değişkenler birinci farkta I(1) durağan çıkmıştır.

Tablo 7. Kapetanios (2005) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	***τ-istatistiği***	***Kritik Değerler***			***Yapısal Kırılma Tarihi***
		%1	***%5***	***%10***	
KISOR	-3.741	-5.376	-4.482	-4.119	2009Q1, 2012Q1,2014Q2,2016Q2
DYY	-3.682	-5.247	-4.365	-4.252	2008Q3,2009Q3,2015Q1,2017Q4
ΔKISOR	-10.532*	-6.871	-6.374	-5.981	-
ΔDYY	-12.562*	-4.974	-4.582	-4.254	-

Not: * %5 anlamlılık düzeyinde serilerin durağanlıklarını göstermektedir.

Test istatistikleri Gauss programı için yazılmış kodlarla elde edilmiştir. Kritik değerler, bootstrap yardımıyla 1000 yineleme ile elde edilmiştir. Test yöntemi olarak, yapısal

kırılma sayısını veri setine göre belirleyen, sabitte ve trendde yapısal kırılmaya izin veren model seçilmiştir. Serilerdeki gerçek yapısal kırılma noktalarını tespit edebilmek için sadece serilerin düzey değerlerinde belirlenen yapısal kırılma tarihleri rapor edilmiştir.

Tablodaki sonuçlar incelendiğinde; serilerin düzeyde durağan olmayıp, birinci farkı alındığında durağan hale geldikleri, yani oldukları görülmektedir. Test yöntemi tarafından tespit edilen yapısal kırılma tarihlerine bakıldığında; 2008 küresel ekonomik krizi etkisi, son olarak 2012, 2014, 2016 ve 2017'deki döviz dalgalanmalarının etkilerini görmek mümkündür.

Tablo 8. Maki (2012) Eşbütünleşme Testi Bulguları

FKISOR=f(FDYY)	**Test İstatistiği**	**%1**	**%5**	**%10**	**Kırılma Tarihi**
Model 0	*-8.531**	*-5,873*	*-5,534*	*-5,117*	2008Q3,2009Q3,2015Q1,2017Q4
Model 1	*-8.473**	*-6,274*	*-5,841*	*-5,299*	2009Q1,2010Q3,2015Q1, 2016Q1,2017Q4
Model 2	*-7.902**	*-6,752*	*-5,725*	*-5,426*	2008Q1,2009Q3,2015Q2,2017Q3
Model 3	*-7.866**	*-7.421*	*-6.349*	*-5.113*	2008Q2,2009Q2,2015Q1,2017Q4

Not: (F) gösterimi birinci mertebe farkı belirtmektedir.

Tablodaki sonuçlar incelendiğinde, üç analizde de seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu görülmektedir. Yani bu seriler, uzun dönemde birlikte hareket EKRANsahte regresyon problemiyle karşılaşılmayacaktır. Bu durumda seriler arasındaki uzun dönem eşbütünleşme katsayılarının tahminine geçilebileceğine karar verilmiştir.

Tablo 9. FMOLS Uzun Dönem Eş Bütünleşme Katsayı Tahminleri

Bağımlı Değişken: FKISOR	Katsayı	St hata	t-İstatistiği	Olasılık Değeri (p)
FDYY	0.003201	0.00063	5.08095	0.0000*
K1	-0.198235	0.04753	-4.17073	0.0000*
K2	-0.216489	0.036425	-5.94423	0.0010*
K3	-0.096542	0.027539	-3.50564	0.0000*
K4	-0.138531	0.048422	-2.87095	0.0246*
Sabit	0.275437	0.065538	4.20270	0.0090*
R^2=0.563, DW=2.195, JB=0.373, Harvey Test (p)= 0.181				

Not: * %5 anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı, JB;Jarque-Bera normallik testi olasılık değerini ifade etmektedir. Tahminlerdeki otokorelasyon ve değişen varyans sorunları, Newey-West yöntemi ile giderilmeye çalışılmıştır.

DYY değişkeni ve KISOR arasında istatistik anlamlı pozitif yönlü ilişki vardır. DYY değişkeni 1 br. arttığında, KISOR değişkeni 0.0032 br. artmaktadır. Görüleceği üzere, ilişki katsayısı yüksek bir etkiye sahip değildir. Yaklaşık binde 3 olan bir etki söz konusudur. Ele alınan kırılma dönemleri KISOR üzerinde negatif yönde anlamlı ilişkiye sahiptir. Kriz dönemlerine bakıldığında 2009.Q3 içlerinde büyük etkiye sahiptir. Düşük etki 2015.Q2 döviz hareketliliği ve sonrası döneme aittir.

DYY'lerin ülkeye geliş biçimlerine göre kadın istihdamı arasında bir ilişki kurulmaktadır. DYY'lerin ülkeye yatırım aracılığıyla gelmesi istihdam artışına sebep olurken, şirket birleşmesi (evliliği) şeklinde gelmesi istihdam artışı yaratmamaktadır. Doğurganlık oranlarının kadın istihdam yaratılması üzerinde kısa ve uzun dönemde ilişki vardır.

Doğurganlığın arttığında öncelikle gelişmekte olan ülkelerde kadın istihdam oranında düşüş meydana gelmektedir. Kısa dönemde bebek bakımı gibi durumlardan dolayı kadının işgücüne katılımı düşmekte, uzun önemde ise aile içindeki geçim koşullarının iyileştirmek için kadınların işgücüne katılımı artmaktadır (Tekin, ipek; Aktakaş Gül Başak, 2017: 23-40).

Tablo 10. Kısa Dönem Hata Düzeltme Modeli Katsayı Tahminleri

Bağımlı değişken: ΔKISOR	Katsayı	t-İstatistiği	Olasılık Değeri(p)
ΔDYY	0.001975	5.853221	0.0000*
ECT_{t-1}	-0.285423	-4.987644	0.0003*
Sabit			
R^2=0.497, DW=2.16, J-B=0.209, Harvey test(p)=0.157			

Not: * %5 anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı, JB;Jarque-Bera normallik testi olasılık değerini ifade etmektedir. Tahminlerdeki otokorelasyon ve değişen varyans sorunları, Newey-West yöntemi ile giderilmeye çalışılmıştır.

Tabloda hata düzeltme teriminin katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Yani; modellerin, hata düzeltme mekanizması çalışmaktadır. Bu durumda uzun dönemde beraber seyreden seriler arasında kısa dönemde meydana gelen sapmaların %28.5'i ortadan kalkmakta ve seriler tekrar uzun dönem denge değerine yakınsamaktadır. Yani; kısa dönemde ortaya çıkan sapmalar (her yıl %28.5'lik kısmı giderilerek) ortadan kalkmakta ve değişkenler tekrar uzun dönemde denge değerine yaklaşmaktadır. Bu sonuçlarda dikkat çekici nokta, kısa dönemde de DYY'nin yüksek olmayan bir düzeyde (0.001 olarak) KISOR değişkenini arttırcı yönde etkilediği sonucudur. Uzun dönemde etki sayısı olan (0.003) değerinden daha küçük bir etki kısa dönem için elde edilmiştir. Yani; DYY artış gösterdiğinde, kısa dönemde hemen büyük bir etki olmamakta, uzun dönemde kadın istihdamı üzerindeki etki büyümektedir.

Tablo 11. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Boş Hipotez	N	F-ist	P
FDYY değişkeni FKISOR'unGranger nedeni değildir	50	4.24846	0.0005*
FKISOR değişkeni FDYY'ınGranger nedeni değildir	50	0.64363	0.4264

Not: *Nedensellik ilişkisi var

Granger nedensellik analizi sonucunda; DYY değişkeni KISOR değişkeninin Granger nedeni çıkmıştır, buna karşılık KISOR değişkeni DYY değişkeninin Granger nedeni değildir. Böylece tek yönlü bir nedensellik ilişkisi belirlenmiştir (DYY→KISOR).

6. SONUÇ

Değişen dünya koşulları içerisinde ülkeler uluslararası piyasalarda fark yaratabilmek için teknoloji, AR-GE, yönetim yapısı ve organizasyon koşullarında öncü ülkelerden biri olmayı amaçlamaktadırlar. Bu anlamda doğrudan yabancı sermaye yatırımı bu amaca ulaşmak için önemli bir faktördür. Ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırım faaliyeti sonucu uluslararası rekabette bir hareketlilik yaşanmaktadır. Türkiye bu hareketlenme sürecini 1980 dönemiyle beraber yaşamıştır. Gelen doğrudan yatırımlar ülkeleri değişik şekillerde gelmektedir. Ülkede faaliyette bulunan doğrudan yabancı sermaye yatırımı şirket evliliği (birleşmesi) yoluyla, ana merkezdeki şirketlerin yerel firmalarla olan ortak

girişimi yoluyla ya da özel bir finansman modeli olan yap-işlet-devret olarak ülkeye gelmektedir. Doğrudan yapılan yatırım hem yatırımın gerçekleştiği ülkeleri hem de kaynak olan ülkeleri çeşitli şekillerde etkilemektedir. Roseinstein-Rodan'ın yapmış olduğu çalışmada, ülkeye gelen sermaye yatırımın yapılacağı ülkedemevcut potansiyeline etki yaratmaktadır. Doğrudan yatırım yapmak isteyen yatırımcı, ev sahibi ülkede mevcut olan siyasi, sosyal ve ekonomik, istikrar ortamı yatırımın gerçekleşmesinde belirleyici olan bir faktördür.

Cumhuriyet'in ilan edildiği dönemle birlikte yöneticilerin yabancı sermayenin ülkeye girmesinde gösterdikleri iyi niyet tutumları, ülkeye daha fazla doğrudan yabancı sermaye girişine bir katkı sağlayamamıştır. Bu alanda yapılan ilk faaliyet Nestle'nin İstanbul'da açmış olduğu çikolata fabrikası olmuştur. 1945 öncesi Devletçilik anlayışı gereği, millileştirme politikaları benimsenmiştir. Bu durum ülkeye gelen yerli yatırımcıyı destekler nitelikte olmaktadır. Ancak 1945 sonrası ise ülkeye gelen yabancı sermaye giriş miktarının azalması sonucu uluslararası rekabette pazarlık koşullarında eksiklik meydana gelmiştir. Bunun sonucunda da yeterli miktarda yabancı sermayenin ülkeye gelmesi için çalışmalar yürütülmektedir. Kalkınma planlarının uygulanması ile birlikte ülkedeki yabancı sermaye girişinin gerekliliği vurgulanmıştır.2001 ve 2008 yıllarında yaşanan ekonomik krizin Türkiye'ye gelen doğrudan yatırım girişi üzerindeki etkisi olumsuz olmuştur. Sonraki dönemlerde temel iç tasarruf yetersizliğinin yaşanması sürdürülebilir büyüme için bir tehdit oluşturmaktadır. Bu tasarruf- yatırım açığını kapatabilmek için ülkeye daha fazla yabancı sermaye çekmek gerekliliği desteklenmiştir.

Çalışmanınekonometrik model aşamasında, 2006.Q1-2018.Q4 çeyreklik verileri-esas alınarak inceleme yapılmıştır. Yapılan çalışmada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kadın istihdamı üzerindeki etkisi geleneksel birim kök testi, Kapetanios (2005) çoklu yapısal kırılmalı birim kök testi, Maki (2012) çoklu yapısal birim kök testi, uzun dönem eşbütünleşme katsayıları tahmini, kısa dönem analiz: Hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik analizi ile incelenmiştir. Geleneksel birim kök testi sonuçlarına göre değişkenlerin ADF ve PP durağanlık test sonuçlarına göre tüm değişkenler birinci farkta durağan çıkmıştır. Kapatenıos (2005) birim kök testi sonuçlarına göre, serilerin düzeyde durağan olmayıp, birinci farkı alındığında durağan hale geldiği görülmektedir. Seriler arasındaki kriz dönemleri ele alındığında, 2008 krizinin etkileri ve son olarak 2012, 2014, 2016 ve 2017'deki döviz dalgalanmalarının etkileri görülmektedir. Analizde kullanılan MAKİ (2012) eşbütünleşme test sonuçlarına göre, seriler arasında eşbütünleşme ilişkinin geçerliliği saptanmıştır. Kısacası analizde kullanılan değişkenler uzun vadede beraber hareket etmiştir.

Uzun dönem eşbütünleşme katsayıları FMOLS yöntemiyle incelenmiştir. FMOLS tahmin sonuçlarına göre DYY değişkeni ve KISOR değişkeni arasında istatistik anlamlı pozitif yönlü bir ilişki vardır. DYY değişkeni 1br. arttığında KISOR değişkenin 0.0032 br. artmaktadır. Görüldüğü üzere ilişki katsayısı yüksek bir değerde değildir. Binde 3'lük bir etki mevcuttur. Ele alınan kırılma dönemler KISOR değişkeni üzerinde negatif yönde anlamlı ilişkiye sahiptir.

Kısa dönem analizi çerçevesinde Hata düzeltme modelinde ise kayda değer olan kısım, DYY kısa dönemde (0.001) KISOR değişkenin arttırıcı yönde etki yönde etkilediği sonucudur. Uzun dönemde etkinin düzeyi 0.003 düzeyinde seyretmektedir. Yani DYY artış gösterdiğinde kısa dönemde hemen büyük bir etki olmamakta, uzun dönemde istihdamı üzerindeki etki büyümektedir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini

belirtmek için Granger Nedensellik Test kullanılmıştır. Granger nedensellik analizi sonucunda, DYY değişkeni KISOR değişkeninin Granger nedeni çıkmıştır, buna karşılık KISOR değişkeni DYY değişkeninin Granger nedeni değildir. Böylece tek yönlü bir nedensellik ilişkisi belirlenmiştir (DYY-KISOR).

REFERENCES

- Alagöz, Mehmet; Erdoğan, Savaş; Topallı, Nurgül. (2008). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1) ,79-89.
- Bayraktar, F. (2003). Dünyadave Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları. Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Genel Araştırmalar, GA/03-1-1, Ankara.
- BETAM Araştırma Notu (2009), "Kadınla Daha Uzun Süre İşsiz Kalıyor", İstanbul.
- Bilgin, M. H. (2004). Türkiye'ye Yönelik Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdama Etkisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi, 6(22), 251-258.
- Cömert, F. (2000). İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye. Hazine Dergisi, Sayı:13, Ankara.
- Delice, Güven (2005). Cumhuriyet üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 6(2), Sivas.
- DPT (2000). VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, ÖİK raporu, Ankara.
- DPT, (2006), Dokuzuncu Kalkınma Planının Onaylandığına ilişkin Karar (2007-2013). Ankara.
- DPT (2013), Onuncu Kalkınma Planının Uygulandığına İlişkin Karar, (2014-2018).
- Driffield N. (1999). IndirectEmploymentEffects of Foreign Direct InvestmentIntothe UK. Bulletin of EconomicResearch, 51(3), 207-221.
- Ekinci, Alper (2011). Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdama Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2010). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 6(2),71-96.
- Feenstra R.C. &Hanson G.H. (1997). Foreign Direct İnvestmentandRelativeWages: EvidencefromMexico'sMaquiladoras. Journal of International Economics, 42, 371-393.
- Göçer İ. & Peker O. (2014). Yabancı Doğrudan Yatırımların İstihdam Üzerindeki Etkisi: Türkiye, Çin ve Hindistan Örneğinde Çoklu Yapısal Kırılmalı Eş bütünleşme Analizi. Yönetim ve Ekonomi, 21(1), 107-123.
- Hisarcıklılar M.; Gültekin-Karakaş D. & Aşıcı A.A. (2009). Can FDI Be A Panacea For Unemployment? TheTurkish Case. Workshop on LabourMarkets, Tradeand FDI, İTÜ, İstanbul. İnternet adresi: www.esam.itu.edu.tr/NottinghamWorkshopPapers/Hisarciklilar-Karakas-Asici-NW.pdf.
- ISO 500 (2011). Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, s. 545, ISSN: 1307-6418, İstanbul.
- Karabıyık, İlyas (2012). Türkiye'de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı. Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi, 32(2), 231-260.

- Karagöz, K. (2007). "Doğrudan Yabancı "Yatırımların İstihdama Etkisi: Türkiye Örneği. (8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi, İnönü Üniversitesi Malatya), http://web. inonu. edu.tr/~eisemp8/bildiripdf/Karagoz.pdf.
- Karluk, Rıdvan (2007). Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm, (Gözden geçirilmiş 11. Baskı), Beta Yayınları, İstanbul.
- Maliye Bakanlığı, (2013). Yıllık Ekonomik Rapor, Ankara.
- Özkale, L. ve Kayalıca, Ö. M. (2008), Dış Ticaretin Yapısal Değişimi, Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85. Yılında Türkiye Ekonomisi, Ed. Gülen Elmas Arslan, Ankara.
- Peker, O. ve İ. Göçer (2010), Yabancı Doğrudan Yatırımların Türkiye'deki İşsizliğe Etkisi: Sınır Testi Yaklaşımı, Ege Akademik Bakış / Ege AcademıcRevıew Cilt: 10, Sayı: 4, Ekim 2010,1187–1194.http://www.onlinedergi.com/MakaleDosyalari/51/PDF2010_4_7.pdf.
- Saray O.M. (2011). Doğrudan Yabancı Yatırımlar-İstihdam İlişkisi: Türkiye Örneği. Maliye Dergisi, 161, 381-403.
- Sezgin, F. H. (2019). Dış Ticaret Hacmi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi, Eurasian Econometrics, Statistics & Emprical Economics Journal,14(1),132-145.
- Sezgin, F. H. (2017). AR-GE Harcamalarının Büyüme ile İlişkisinin Analizi: Gelişmiş ve Gelişmekte Ülkeler Karşılaştırması, 3rd SCF International Conference on "Economic and Social Impacts of Globalization" Bildiriler Kitabı, 60-72, Antalya.
- Tansel Aysıt (2002). İktisadi Kalkınma ve Kadınların İşgücüne Katılımı: Türkiye'den Zaman-Serisi Kanıtları ve İllere Göre Yatay Kesit Kestirimleri. ERC WorkingPapers in Economics, 01/05T, (http://erc.metu.edu.tr/menu/series01/0105T.pdf).
- TCMB, 2010, Elektronik veri dağıtım sistemi, https://evds2.tcmb.gov.tr.
- Tekin ve Aktakas (2017). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Kadın İstihdamına Etkisi. Çukurova Üniversitesi, 18(1), 23-40.
- TUİK (2013), İstatistiklerle Kadın 2012, Yayın No. 3904, Ankara.
- Vergil, H. ve N. Ayaş. (2009). Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdam Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği. İktisat İşletme ve Finans, 24(275), 89-114.
- YASED (2012). Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Değerlendirme Raporu, İstanbul.
- YASED (2017). Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2017 yıl Sonu Değerlendirme Raporu, Ankara.
- Yetkiner, Hakan (2010), Sorularla makro iktisat, Elif Yayınları 1. Basım.
- Yılmaz, C. (2006). 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Sermaye Kanununun Getirdiği Yenilikler, İstanbul.
- Zhao, L. (1998). The impact of foreign direct investment on wages and employment. Oxford Economic Papers, 50, 284-301.